

درس‌هایی از حقوق مدنی

حقوق مدنی (۴)

(مسئولیت مدنی - الزامات خارج از قرارداد)

www.ketab.ir

مؤلف:

دکتر سعید توکلی کرمانی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر

وکیل پایه یک دادگستری

سرشناسه	توکلی کرمانی، سعید، ۱۳۴۹-
عنوان قراردادی	ایران، قوانین و احکام / Iran, laws, etc.
عنوان و نام پدیدآور	درس‌هایی از حقوق مدنی؛ حقوق مدنی (۴) مسئولیت مدنی- الزامات خارج از قرارداد / مولف سعید توکلی کرمانی
مشخصات نشر	تهران؛ کتاب آوا. ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۱۸۲ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۷۵-۹
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
یادداشت	کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع	مسئولیت (حقوق)- ایران- راهنمای آموزشی (عالی) / Liability (Law)- Iran- Study and teaching (Higher)
موضوع	تعهدات (حقوق)- ایران- راهنمای آموزشی (عالی) / Obligations (Law)- Iran- Study and teaching (Higher)
موضوع	حقوق مدنی- ایران- راهنمای آموزشی (عالی) / Civil rights- Iran- Study and teaching (Higher)
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۷، ۹۵۱، KMH۸۲
رده‌بندی دیویی	۲۴۶/۵۵۰۲
شماره کتابشناسی ملی	۵۳۹۵۷۵۹

درس‌هایی از حقوق مدنی

حقوق مدنی (۴)

(مسئولیت مدنی، الزامات خارج از قرارداد)



انتشارات کتاب آوا

مؤلف:	دکتر سعید توکلی کرمانی
ناشر:	کتاب آوا
نوبت چاپ:	اول - ۱۳۹۷
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
قیمت:	۱۷۰۰۰ ریال
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۷۵-۹

نشانی مراکز پخش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، بن‌بست حقیقت، پلاک ۴، واحد ۴
شماره‌های تماس: ۶۶۹۷۴۱۳۰ - ۶۶۴۰۷۹۹۳ - ۶۶۹۷۴۶۴۵ دورنگار: ۶۶۴۶۱۱۵۸
www.avabook.com Email: avabook_kazemi@yahoo.com
نشانی فروشگاه: اسلامشهر، خیابان صیاد شیرازی (خیابان دانشگاه)، داخل کوچه فرمانداری
شماره تماس: ۵۶۳۵۴۶۵۱

هرگونه تکثیر این اثر از طریق ارسال یا بارگذاری فایل الکترونیکی، یا چاپ و نشر کاغذی آن بدون مجوز ناشر، به هر شکل، اعم از فایل، سی‌دی، افست، ریسوگراف فتوکپی، زیراکس یا وسایل مشابه، به صورت متن کامل یا صفحاتی از آن، تحت هر نام اعم از کتاب، راهنما، جزوه، یا وسیله کمک آموزشی، در فضای واقعی یا مجازی، و همچنین توزیع، فروش، عرضه یا ارسال اثری که بدون مجوز ناشر تولید شده، موجب پیگرد قانونی است.

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
	بخش اول: مسئولیت مدنی
۱۷	فصل اول - کلیات
۱۷	مبحث اول: مفهوم مسئولیت مدنی
۱۷	* وجوه افتراق مسئولیت مدنی و خلاف
۱۸	* وجوه افتراق مسئولیت مدنی و کیفری
۱۹	مبحث دوم: قلمرو مسئولیت مدنی
۲۱	فصل دوم: مبانی و منابع مسئولیت مدنی
۲۱	مبحث اول: مبانی و منابع مسئولیت در فقه
۲۱	۱- قاعده لاضرر
۲۲	۲- قاعده اتلاف: (م ۴۹۴ ق.م.ا) - (م ۳۲۸ ق.م.)
۲۲	۳- قاعده تسبیب
۲۵	۴- ضمان ید
۲۶	۵- ضمان غرور
۲۷	* اسباب اسقاط ضمان
۲۸	مبحث دوم: مبانی نظری مسئولیت
۲۸	۱- نظریه تقصیر
۲۹	۲- نظریه ایجاد خطر (مسئولیت بدون تقصیر)
۳۰	۳- نظریه تضمین حق



۳۱	* نتیجه:
۳۲	مبحث سوم: منابع مسئولیت در حقوق مدنی
۳۷	فصل سوم: شرایط تحقق مسئولیت مدنی
۳۷	مبحث اول - ضرر
۳۷	۱ - مفهوم ضرر و اقسام آن
۳۸	* ضرر قابل جبران
۳۹	* ضرر ناشی از باز دست دادن موقعیت‌های عملی
۴۰	* فوت شدن منفعت یا عدم النفع
۴۱	* ضرر معنوی
۴۲	* قابل جبران بودن ضرر معنوی
۴۳	* ضرر معنوی در حققت مورد ابران
۴۳	* حق مطالبه خسارت معنوی
۴۴	* زیان معنوی اشخاص حقوقی
۴۵	* ضرر جمعی
۴۵	۲ - شرایط ضرر قابل جبران
۴۵	الف) مسلم بودن ضرر
۴۶	ب) شخصی بودن ضرر
۴۷	ج) مستقیم بودن ضرر
۴۸	د) ضرر قبلاً جبران نشده باشد
۴۹	ه) مشروع بودن مطالبه خسارت
۴۹	مبحث دوم - فعل زیانبار
۵۰	۱ - دفاع مشروع
۵۱	۲ - حکم قانون و دستور مقامات صالح (امر آمر قانونی)
۵۲	۳ - اجبار یا اکراه
۵۳	۴ - اضطرار
۵۴	۵ - اعمال حق
۵۴	۶ - رضایت زیان‌دیده



گفتار اول - تقصیر و اقسام آن.....	۵۶
الف) تعریف تقصیر.....	۵۶
ب) انواع تقصیر.....*	۵۷
۱- تقصیر در انجام کار و تقصیر در عدم انجام کار.....	۵۷
۲- تقصیر عمدی و تقصیر غیر عمدی.....	۵۸
۳- تقصیر سنگین، سبک و بسیار سبک.....	۵۹
۴- تقصیر شغلی و حرفه‌ای.....	۶۰
گفتار دوم - مسئولیت ناشی از فعل شخص.....	۶۱
الف - مسئولیت مالک ساختمان و کارخانه.....	۶۱
ب) مسئولیت یک اوستاد حرف حیوان.....	۶۱
گفتار سوم - مسئولیت ناشی از فعل غیر.....	۶۲
الف) مسئولیت کارگر با نسبت به اعمال کارگران و کارکنان خود.....	۶۲
ب) مسئولیت متصدی حداد، عقیقه.....	۶۴
ج) مسئولیت سرپرست یا محافظ صبی و جنون.....	۶۵
د) مسئولیت دولت و شهرداریها نسبت به کارکنان خود.....	۶۵
گفتار چهارم - مسئولیت ناشی از داشتن اموال.....	۶۶
الف) مفهوم دارنده وسیله نقلیه و شخص ثالث.....	۶۸
ب) مفهوم شخص ثالث.....	۶۸
مبحث سوم - رابطه سببیت.....	۶۹
گفتار اول - چگونگی احراز رابطه سببیت.....	۶۹
الف) نظریه سبب نزدیک و بیواسطه.....	۷۰
ب) نظریه سبب مقدم در تأثیر.....	۷۰
ج) نظریه برابری اسباب و شرایط.....	۷۱
د) نظریه سبب متعارف و اصلی.....	۷۱
ه) نظریه تشخیص میزان تأثیر هر یک از اسباب.....	۷۲
گفتار دوم - دخالت اسباب خارجی.....	۷۲
الف) قوه قاهره یا آفت ناگهانی.....	۷۳
* اثر دخالت قوه قاهره و آفت ناگهانی.....	۷۳



۷۴	(ب) فعل یا تقصیر شخص ثالث:.....
۷۶	(ج) فعل یا تقصیر شخص زیان‌دیده:.....
۷۹	فصل چهارم: آثار مسئولیت مدنی:.....
۷۹	مبحث اول: جبران خسارت.....
۷۹	(الف) بازگرداندن عین مال:.....
۸۰	(ب) از بین بردن منبع ضرر:.....
۸۰	۲- جبران ضرر از راه دادن معادل:.....
۸۱	مبحث دوم: اثر قراردادها در میزان مسئولیت مدنی:.....
۸۱	(الف) شرط عام مسئولیت.....
۸۱	(ب) تعیین وجه التزام.....
	بخش سوم: الزامات خارج از قرارداد
۸۵	فصل اول: غصب.....
۸۵	(الف) مفهوم غصب:.....
۸۶	(ب) آثار غصب:.....
۸۷	۱- بازگرداندن عین:.....
۸۸	* نقص و عیب و کاهش بهای مال مغضوب:.....
۸۹	۲- الزام به دادن مثل یا قیمت:.....
۹۰	* تعذر ردّ عین:.....
۹۰	* مسئولیت تضامنی غاصبان:.....
۹۱	* تقسیم مسئولیت بین غاصبان:.....
۹۳	فصل دوم: استیفاء.....
۹۳	(الف) استیفاء مشروع.....
۹۴	اقسام استیفاء مشروع.....
۹۴	۱- استیفاء از عمل غیر:.....
۹۵	۲- استیفاء از مال غیر:.....
۹۶	(ب) استیفاء نامشروع (استفاده بدون جهت).....
۹۷	شرایط استفاده بدون جهت (استیفاء نامشروع):.....



۹۷	۱- دارا شدن:
۹۷	۲- کاستن از دارایی دیگری:
۹۹	فصل سوم: ایفاء ناروا:
۹۹	الف) مفهوم و مبنای حقوقی:
۹۹	ب) شرایط تحقق ایفاء ناروا:
۱۰۱	ج) آثار ایفاء ناروا:
۱۰۳	فصل چهارم: ادارهٔ فضولی مال غیر:
۱۰۳	الف) شرایط تحقق:
۱۰۳	۱- دخالت فضولی:
۱۰۴	۲- قصد احسان یا اضرار برای دیگری:
۱۰۴	۳- ناتوانی مالک در ادارهٔ مال:
۱۰۴	۴- ضرورت اداره:
۱۰۵	ب) آثار ادارهٔ فضولی:
۱۰۵	۱- تعهدات مدیر فضولی در برابر مالک و اشخاص ثالث:
۱۰۵	۲- تعهدات مالک در برابر مدیر و اشخاص ثالث:
۱۰۷	قوانین مرتبط با حقوق مدنی (۴):
۱۰۹	۱- قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه (مصوب ۱۳۹۵/۲/۲۰):
۱۰۹	بخش نخست - کلیات:
۱۱۲	بخش دوم - حقوق و تعهدات بیمه گر و بیمه گذار:
۱۲۲	بخش سوم - حقوق و تعهدات صندوق:
۱۳۱	بخش چهارم - پرداخت خسارت:
۱۳۶	بخش پنجم - تکالیف سایر نهادها و دستگاههای مرتبط:
۱۴۶	بخش ششم - مقررات کیفری:
۱۵۱	بخش هفتم - مقررات نهائی:
۱۵۳	۲- قانون مدنی (مصوب ۱۳۰۷):
۱۵۳	فصل دوم - در ضمان قهری:



۱۵۳	مبحث اول - در غصب.....
۱۵۵	مبحث دوم - در اتلاف.....
۱۵۵	مبحث سوم - در تسبیب.....
۱۵۶	مبحث چهارم - در استیفاء.....
۱۵۷	۳- قانون مسئولیت مدنی (مصوب ۱۳۳۹/۲/۷).....
۱۶۱	۴- قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲/۲/۱).....
۱۶۳	فصل ششم - در جبات ضمان.....
۱۷۱	۵- قانون آیین دادرسی کیفری (مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۴).....
۱۷۱	فصل دوم - دعای عمومی، دعای خصوصی.....
۱۷۵	۶- قانون آیین دادرسی مدنی (مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱).....
۱۷۷	منابع و مآخذ.....

مقدمه

مهمترین پرسشی که در هر اجتماع مطرح می‌شود اینست که چگونه باید حق هر کسی را با حق دیگران جمع کرد؟ با چه تدبیری می‌توان نظمی برقرار کرد که هیچ کس مزاحم آزادی دیگران نشود، همه برای آسایش خود بکوشند ولی در اندیشه امنیت عمومی نیز باشند؟ این تدبیر را قانونگذاران به زنجی شناختند و از دیرباز اعلام کردند که هیچ کس نباید به دیگران ضرر برساند، هیچ ضرری نباید جبران نشده باقی بماند و حقوق از اقدامی که هدف آن اضرار به دیگری است حمایت نمی‌کند. از طرفی دیگر با شکوفا شدن نظام سرمایه‌داری و پیشرفت حیرت‌آور فنون و صنایع باعث شده است که مسئولیت مدنی مقام ممتاز و ویژه‌ای بدست آورد. کالاهای صنعتی به همان اندازه در زندگی را آسان ساخته، خطرناک نیز کرده است. تولید کنندگان این کالاها به تدریج از توده مردم فاصله گرفته و در برابر مصرف‌کنندگان جبهه دیگری تشکیل داده‌اند. حمایت از مصرف‌کننده ریان دیده امروز یکی از وظایف دشوار دولت‌ها شده است. دادگاه‌ها نیز در جوامع صنعتی به پا خواسته‌اند. از ناتوان حمایت کنند و دعاوی مربوط به مسئولیت مدنی را برای او ساده‌تر کنند. بیمه مسئولیت نیز در زیاد شدن این دعاوی نقش مؤثری دارد. تعداد دعاوی مربوط به جبران خسارت و روبرو شدن با زیان‌های گزاف و پیش‌بینی نشده (مثل حادثه اخیر کشتی سانچی)، صاحبان صنایع، مکان‌های و وسائل خطرناک را وادار می‌سازد که از بیمه مسئولیت استقبال کنند. ولی استفاده از همی‌رسانا، موجب می‌شود که در احتراز از خطا کمتر اهتمام کنند و در نتیجه زیان‌های بیشتری به بار آید. از سوی دیگر، چون واردکننده زیان خسارت نمی‌پردازد و نفعی در منصرف کردن زیان دیده از اقامه دعوا ندارد، گاه او را در این راه ترغیب و راهنمایی هم می‌کند.

زیان‌هایی که در نتیجه روابط اجتماعی وارد می‌شود محدود به حوادث و تصادم‌ها نیست دامنه مسئولیت مدنی وسیع‌تر از آن است که متبادر به ذهن می‌شود. به طور مثال فروشنده‌ای از تسلیم کالای فروخته شده خودداری می‌کند و از این راه موجب خسارت خریدار می‌شود، کسی مال خود و دیگری را با هم می‌فروشد و این حقیقت را از خریدار مخفی می‌دارد، مالکی در خانه



خود تصرفی می‌کند که در حدود متعارف نیست و برای همسایگان زیانبار است و مانند اینها، جبران همه این خسارت‌ها در قلمرو مسئولیت مدنی است. در حالیکه هیچ تصادم و حادثه‌ای نیز رخ نداده است.

از طرف دیگر سهم مبانی اجتماعی و اخلاقی را در مسئولیت مدنی نباید نادیده گرفت. بویژه آنکه قوانین وضع شده در زمینه مسئولیت مدنی بسیار محدود است: در قانون مدنی مقررات مفصلی وجود دارد موادی که در غصب یا خسارت عدم انجام تعهد وجود دارد، تنها جزء ناچیزی از مسائل مربوط به مسئولیت را پیش‌بینی کرده است. قانون مسئولیت مدنی تا اندازه‌ای از این نقص کاسته است، ولی هنوز جای خالی در این قواعد بسیار است و این امکان را بوجود می‌آورد که رویه قضایی و عقاب علمای حقوق، نظامی عرفی و عادلانه برای مسئولیت مدنی بوجود آورد و مصالح اجتماعی بدون شلوش از تجاوز به قوانین، رعایت کند. طبیعت مسائل مورد گفتگو نیز چنان است که عرف و اخلاق در آن نقش اساسی دارد برای مثال معیار شناسایی خطا و صواب، رفتار یک انسان متعارف است ولی انسان متعارف کیست؟ آیا قانون می‌تواند برای داوری عرف نیز ضابطه معین کند؟ بی‌تردید باید پاسخ منفی داد. ارزیابی رفتار انسان در قلمرو ویژه اخلاق و رسوم اجتماعی است و قانون دشواری می‌تواند برای پاره‌ای از جنبه‌های آن قاعده وضع کند. هیچ قانونی به دقت معین نمی‌کند که عابر پیاده یا راننده چگونه باید رفتار کند تا متعارف باشد. قانون می‌گوید از محل‌های خط‌کشی شده، عبور کنید، ولی آیا عابری که در تهران شلوغ و چند میلیونی به احتیاط رانندگان و حق نسبی که قانون برای او مقرر داشته است اعتماد کند و بدون توجه به اینسو و آنسوی خود از خیابان بگذرد؟ احتیاطی نکرده است؟ به همین دلیل دادگاه باید حکم هر قضیه را در اوضاع و احوال ویژه آن حس کند و همین امر به او اجازه می‌دهد که عدالت را شخصی سازد و کمتر به دنبال راه‌حل‌های عمومی رود.

در کتاب حاضر سعی بر این شده است مباحث مطروحه که حاصل سال‌ها تدریس مسئولیت مدنی در دانشگاه بوده، به شکلی سلیس و ساده برای دانشجویان دوره کارشناسی حقوق بیان شود. امید است که همکاران، حقوقدانان، وکلای دادگستری و سایر خوانندگان محترم بر خطاهای سهوی نوشتاری چشم ببوشانند و هر مطلبی در جهت اصلاح در چاپ‌های بعدی دارند، مرا از آن بی‌نصیب نفرمایند.

تا چه قبول افتد و چه در نظر آید

سعید توکلی کرمانی - پاییز ۱۳۹۷